

PROBLÉMY PERICHRONOZOFIE

JOZEF PIAČEK, Katedra filozofie a dejín filozofie, FiF UK, Bratislava

PIAČEK, J.: Problems of Perichronosophy
FILOZOFIA 63, 2008, No. 3, p. 206

The paper offers the first and the most comprehensive outline of perichronosophy, i.e. a theory of timelessness and its practicing, which are to be taken as a theoretical (perichronology) and practical (atemporalistics) grounds of syncriticism. The fundamental concept of perichronosophy is perichrony expressed by the term *perichronosopheme*. This concept has been articulated in recent years by applying the syncritic method in the examination of various pre-temporal, intra-temporal, and beyond-temporal units of timelessness, as well as their various timeless qualities, linkages and processes taking place in various spheres of timelessness: in pre-temporality, intra-temporality as well as between time and timelessness. Perichronosophy goes back mainly to Plato's theory of timelessness oscillating around the notions of *exaiphnes* and *metaxy*.

Keywords: Perichronosophy – Syncriticism – Perichrony – Perichroneme – Perichronosopheme – Perichronematics – Transformation M-O – Polemism – Agapism – Timelessness

Hlavným cieľom predloženej štúdie je predostrieť slovenskému filozofickému spoločenstvu na posúdenie a diskusiu doposiaľ najucelenejšiu predstavu o perichronozofii ako náuke o bezčasí (*das Zeitlose, the timeless*) alebo bezčasovosti (*Zeitlosigkeit, timelessness*), čiže o tom, „kedy“ niet nijakého času. Táto náuka sa rozvíja v rámci synkriticizmu od polovice osemdesiatych rokov minulého storočia ako základná vrstva synkriticistickej ontológie. Štúdia predostiera základné termíny¹ tejto disciplíny, ktoré majú okrem funda-

¹ Terminologická poznámka:

1. Tvorba termínov perichronozofie na báze starogréckeho jazyka je motivovaná termínovitou produktívnosťou tohto jazyka. Tak základný termín *bezčasie* sa podáva ako *perichrónia* (z gr. *peri-* = o, pre, skrz, okolo, dookola atď. + *chronos* = čas, prieťah, preťahovanie, odklad, odkladanie atď.), ktorý sa utvoril analogicky so známymi (saussurovskými) termínmi *diachrónia*, *synchronia*, *panchrónia*, *diachrónny* atď.

2. Od substantíva *perichrónia* vytvoreného na označenie bezčasovej väzby medzi diachróniou a synchroniou sa odvodzujú termíny *perichronický*, *perichrónny*, *perichronéma* (štruktúrally útvar perichrónie), *perichronozoféma* (významový útvar priradený k perichronéme), *perichronematika* (časť perichronozofie, skúmajúca perichronémy).

3. Analogicky s týmto základným radom sa na označenie predčasia zavádza *prochrónia* a následne *prochrický*, *prochrónny*, *prochronéma*, *prochronozoféma*, *prochronematika*; pre označenie vnútornej štruktúry času *enchrónia* a následne *enchrónický*, *enchrónny*, *enchronéma*, *enchronozoféma*, *enchroneematika*; pre označenie záčasia *metachrónia* a následne *metachronický*, *metachrónny*, *metachronéma*, *metachronozoféma*, *metachronematika*.

4. Pre oblasť väzieb medzi časom (*chróniou*) a bezčasím (*perichróniou*) bude treba grécke pomenovania ešte len vytvoriť.

5. Termínom na označenie úvah o perichronozofii je *metaperichronozofia*.

mentálnych ontologických úloh slúžiť aj ako nástroj pri analýze takých zložitých a subtilných filozofií bezčasia, aké predložili E. Husserl, M. Heidegger a E. Fink.² Zmyslom štúdie je skompletizovať doterajšie úsilie autora o vytvorenie 1. nástroja jednak na odhaľovanie a štúdium útvarov bezčasia/bezčasovosti, jednak predpokladov otvárania sa útvaram bezčasia v každodennom osobnom živote a 2. nástroja na odhaľovanie, štúdium a rozširovanie foriem uvedomovania si týchto útvarov, a to nielen v ich podobe pojmovej čiže koniec koncov polemickej,³ ale aj v podobe mimopojmovej (emocionálnej, volitívnej, praktickej), čiže koniec koncov agapickej. Skôr, než pristúpime k vlastnému náčrtu problémov náuky o bezčasí, pozrime sa stručne na dôvody záujmu o bezčasie, čiže o to, čo je mimo času, a to tak smerom dovnútra času, do subtemporálnej oblasti, ako aj za jeho hranice smerom do supratemporálnej oblasti.

S potrebou výskumu bezčasia (perichronie), jeho útvarov (perichroném) a foriem ich uvedomovania si (perichronozofém) sa stretávame vo filozofii, napríklad v rámci filozofických teológií,⁴ i v špeciálnych vedách: v religionistike napríklad pri skúmaní fenoménov zastrešených M. Eliadem termínmi *teofania* alebo *hierofania* ([4] – [9]); v medicíne a na rozhraní medzi ňou a psychológiou, filozofiou a teológiou (tanatológia a umenie umierať (*ars moriendi*) [26]), kde nachádzame oblasť teórie a praxe paliatívnej starostlivosti [26]. V historických a politických vedách [13], v sebareflexívnych (teologických, mystických, filozofických) zložkách rôznych náboženstiev⁵ nachádzame potrebu spoluna-

6. Špeciálne termíny na označenie bezčasovostných charakteristík viažucich sa na špecifické entity, súcna a procesu sa utvárajú analogicky s termínmi *antropoperichronéma*, *antropoperichronozoféma* atď., ako sme ich použili napríklad pri identifikácii perichronozofémy v diele V. Filkorna ([10], 272) v našej štúdií ([25], 525 – 526).

7. Výraz *transformácia M-O* je skratka výrazu *transformácia manifestácie sveta v našom vedomí na obraz sveta*; odlišnosť generovaného obrazu sveta sa naznačuje indexom, napríklad v prípade teistického obrazu sveta sa píše: *transformácia M-O_{teist}*, nonteistického *transformácia M-O_{nonteist}* a konkrétnejšie kresťanského *transformácia M-O_{kresť}*, taoistického *transformácia M-O_{taoist}*, buddhistického *transformácia M-O_{buddhist}* a pod.

² Autorov tematizujúcich bezčasie je veľmi mnoho, tu niet priestoru ani len na ich vymenovanie. Rozboru ich explicitných a implicitných perichronozofém venujeme historickofilozofickú časť pripravovanej monografie *Perichronozofické skúmania*. Pri tejto príležitosti vyslovujeme poďakovanie minulým i súčasným doktorandom a účastníkom doktorandského seminára *Problémy perichronozofie* na Katedre filozofie a dejín filozofie FiF UK v Bratislave a účastníkom Fenomenologického seminára pri Filozofickom ústave SAV za ich pripomienky k perichronozofii a k synkriticizmu vcelku.

³ Keď v tejto súvislosti hovoríme o polemizme, máme na zreteli onú „agresivitu a násilníctví“, o ktorých hovorí Hejdánek: „Dokonce v jazyce samém máme uchovány významné etymologické vzťahy, sugerujúci našemu myšlení onu agresivitu a násilníctví: pojem a pojímatí nám připomíná akt jímaní a zajímání, činící z toho, co je ‚jato‘, jakoby zajatce; chápání znamená něčeho se chopit, pochopit znamená také uchopit a pod mocí držet ([12], 161). V perichronozofii nám ide o transformáciu „pochopenia“ bezčasových útvarov na žitie bezčasových útvarov pri konaní dobra, pri milovaní, no nie v zmysle utopického (a koniec koncov nezmyselného) „zvečnenia“ nášho života, ktorého zmysel sa viaže práve na jeho smrteľnosť, ale v zmysle priameho praktikovania tejto smrteľnosti ako života, v zmysle „vytláčania“ času vmedzereného medzi život a umieranie. Život nie je „rozfázovaný“ na život a umieranie, život je umieranie a umieranie je život: iba na tejto báze je milovanie skutočné – ako bezodkladnosť. Pojem lásky nie je láskou, ale jej odložením, odsunom.

⁴ Pozri prehľad, ktorý podáva kniha [27].

⁵ Prehľad problematiky bezčasia alebo intersekcii času a bezčasia na pôde kresťanskej teológie podáva napríklad Theodore Jennings [15], na rozhraní medzi kresťanstvom a prírodnými vedami [27], na pôde hinduizmu, tantrizmu a buddhizmu s osobitným dôrazom na jogu [7] a všeobecnejšie [19],

žívania smrteľníkov 1. medzi sebou navzájom a 2. s tým, čo im neustále nejakým spôsobom uniká a s čím sa nejakým spôsobom usilujú znovunadväzovať spojenie (*re-legere, re-ligere*). Štruktúra tejto potreby korešponduje so štruktúrou toho, ako sa nám svet javí z pozície tej-ktorej svetovej civilizácie minimálne od doby osovej (Jaspers), pričom ako *universale* sa v tejto manifestácii sveta ustanovuje aj uvedomovanie si bezčasovosti ako hlavného parametra onoho veľkého Za (*the great Beyond*) čiže transcencie sveta, jeho transhorizontovej reality (porovnaj [13]).

Z pohľadu perichronozofie možno pristúpiť aj ku krajným svetonázorovým otázkam a sporom, ktorých typickým prípadom je dnes spor *Boh* kontra *Cesta Tao* (pozri [3], 254) a ktoré sa zdajú byť nezmieriteľné. V skutočnosti sa ukazuje, že strany vedúce spor možno exponovať ako variácie transformácie pôvodne predtransformačne danej manifestácie sveta vo vedomí a fixovanej v korpusoch východiskových posvätných textov tej-ktorej civilizačno-kultúrnej tradície sveta, pričom spoločným a z obidvoch strán zväčša nepochybňovaným jadrom je registrácia perichronozofém v rámci predreflexívne daného obsahu vedomia. Tak v judaisticko-kresťanskej teistickej tradícii, ako aj vo východoázijskej, napríklad čínskej nonteistickej tradícii sa od začiatku v manifestácii sveta v našom vedomí rozpoznavajú predčasové perichronozofémy čiže prochronozofémy. Na strane teistickej judaisticko-kresťanskej tradície sú týmito prochronozofémami kľúčové významové útvary vyjadrované termínmi *achrónia* či *atemporalitas* pred stvorením, na strane nonteistickej východoázijskej (čínskej) tradície sú to významové útvary vyjadrované termínmi *sien* (predchádzajúcn), *süan* a *süan Te*, prípadne ďalšie spojenia termínu *süan* (znamenujúceho *čierny, temný, enigmatické, priepastno* atď.) a mieniace základnú energetickú prahlinu bezčasovostne (presnejšie: predčasovostne) štruktúrovanú Taom tak, aby bytla ako pramatka nielen časového súcna, ale i samého bytia. V teistickej i nonteistickej tradícii sa od čias protofázy ich vývinu (protohebrejskej i prototaoistickej) v manifestácii sveta v našom vedomí registruje uvedomovanie si **bezčasového stavu pred tým, než dokonca samo bytie začne bytniť**. Až neskôr sa v tradíciách toto pred-bytie (*pre-being*), tento predčasový stav, ktorý perichronozofia označuje termínom *prochrónia*, začne interpretovať tak, že sa vypracujú vzájomne logicky nezlučiteľné obrazy manifestácie sveta v našom vedomí so všetkými z toho plynúcimi praktickými dôsledkami privádzajúcimi svetovú civilizáciu na pokraj záhuby. Synkriticizmus, ktorého ontologickým a praktickým základom je perichronozofia, vidí možnosť zvrátenia tohto vývoja v opustení polemistického štýlu transformácie manifestácie sveta v našom vedomí na ten či onen obraz sveta (stručne: transformácie M-O) a v jeho nahradení štýlom agapistickým. Jadrovou kategóriou intervenujúcou v polemistickom štýle transformácie M-O je *polemos*, jadrovou kategóriou agapistického štýlu transformácie M-O je *agapé*. Logickej nezlučiteľnosti výsledkov transformácií M-O z pohľadu perichronozofie predchádza jednak predlogické alebo mimologické nasmerovanie transformácie M-O, dané kultúrnogeografickou odlišnosťou tej ktorej tradície, jednak predlogické alebo mimologické rozhodnutie, ktorého právoplatnosť účastníci dialógu medzi teizmom a nonteizmom zväčša uznávajú.

Logická inkompatibilita obrazov sveta nie je dostatočným dôvodom na to, aby sme si

z pozície blízkej džňánajoge Jiddu Krishnamurti [17], z pozície hínajánového buddhizmu Maháthéra Nárada [23], mádhajmikového buddhizmu T. R. V. Murti [22], tibetského buddhizmu početné texty štrnásteho dalailamu, na rozhraní medzi buddhizmom a prírodnými vedami B. A. Wallace [30], na pôde čínskeho myslenia napríklad A. Cheng [14], O. Král [16], M. Čarnogurská [3] a ďalší.

nepriali inakosť týchto obrazov. Tak, ako záznam týchto obrazov pokojne znesie encyklopédia, pokiaľ sú príslušným spôsobom oindexované,⁶ možno si tento záznam zachovávať aj ako súčasť predmetu reflexie. Perichronozofia sa na logicky nezlučiteľné obrazy sveta pozerá ako na výsledky odlišnej kultúrnej proveniencie, čiže nielen logicky, ale aj kulturologicky. Príanie inakosti nie je kultúrny relativizmus, ale agapizmus ako interkultúrne *universale*, ktoré by vyhaslo po vzniku akejsi svetovej monokultúry, mononáboženstva či monofilozofie. Požiadavka logickej kompatibility jednotnej svetovej vedy je špecifikom vedy; bez rešpektovania tejto požiadavky by sa veda rozpadla. Iná je však situácia v rámci náboženstiev, filozofií a kultúr ako originálnych celkov. Tu požiadavka logickej kompatibility nemá zmysel, pretože v mimovednej oblasti sa stáva konfliktogénnym potenciálom, ktorého zväčšovanie je vzhľadom na automatizmus spontánne vznikajúcich konfliktov zbytočné. Komunikáciu v mimovednej oblasti nezabezpečuje logika, ale mimologická vôľa k dorozumeniu. Logika zabezpečuje iba kontrolovateľnosť výsledkov premýšľania, nie ochotu premýšľať o druhých v dobrom. Táto ochota vyrastá z priania inakosti, ktoré je mimologickej proveniencie. Neplatnosťou požiadavky logickej kompatibility v mimovednej oblasti kultúry sa logike nielenže nezabraňuje uskutočňovať logickú rekonštrukciu výsledkov mimologickej myšlienkovvej aktivity, ale poskytuje sa jej aj výdatný materiál na uplatnenie: logike sa poskytuje materiál na to, aby dokazovala prípadnú logickú inkompatibilitu významových útvarov generovaných v rôznych oblastiach kultúry, resp. v rôznych kultúrach. Ak by sa generovali iba logicky kompatibilné významové útvary, logika by stratila *raison d'être*.

Problémy, na ktoré chce upozorniť táto štúdia, vyrastajú z dialógu či, presnejšie, polylógu, ktorý medzi sebou vedú takí myslitelia ako Merleau-Ponty, Gadamer, Platón, Augustinus a Husserl, ktorých v tomto poradí uvádza na scénu B. Waldenfels v ([29], 294 – 296). V tomto rozhovore sa ako prvá nastoľuje otázka seba prekročovania času samého, t. j. bez našej (alebo kohokoľvek iného) pomoci, smerom k čomusi, čo je mimo neho. Podľa učenia budovaného v intenciách tejto otázky čas nepotrebuje nikoho iného alebo nič iné na to, aby prekročil resp. prekročoval samého seba, a pritom samého seba neopustil alebo neopúšťal. Na svoje seba prekročovanie k čomusi inému, k čomusi mimočasovému si stačí čas sám. V ňom samom a ním samým sa otvára čosi, čo ho prekračuje a zároveň tvorí, zjednocuje, udržuje pohromade v ňom samom i v spojení s tým, čo „má“ čas, čo sa časom vyznačuje (pohyb, zmena) a čo sa v čase odohráva (pohybujúce sa alebo meniace sa súcno) (*being-in-time*). Toto *gremium* (lono, hĺbinu a jadro) času spočívajúce v jeho prechádzaní (*trans-ire*), prechode (*transitus*) k niečomu, čo je mimo neho, čo už ním nie je, čo sa však neustále, neprestajne a bezodkladne (*exaifnés*) deje práve teraz (*nunc stans*), označujeme termínom *perichrónia* čiže bezčasie alebo bezčasenie.

Vecným motívom vzniku perichronozofie je práve konštatovaná vlastnosť času spočívajúca v tom, že sa v ňom samom a ním samým otvára bezčasie. Perichronozofii ide o skúmanie tejto brány k bezčasiu a zároveň o skúmanie podmienok možnosti prechodu smrteľníka touto bránou. Motív vypracúvania perichronozofie je o to mocnejší, že brána k bezčasiu je kontinuálne otvorená uprostred azda najtriviálnejšej zložky skúsenosti, kto-

⁶ Metódu oindexovania, ktorú sme vyvinuli a aplikovali pri budovaní našich elektronických encyklopédií *FILIT* (dnes prakticky prenesenej do *WIKIPÉDIE*) a *PSF* (= *Pomocný Slovník Filozofa*; v podstate prepracovaná a ďalej rozvinutá CD verzia *FILIT-u*), stručne charakterizujeme v našom príspevku ([24], 39 – 40).

rou je naše každodenné prežívanie alebo vedomie času, no ktorú si napriek tomu len zriedkakedy uvedomujeme. Najčastejšie nám výhľad na bránu k bezčasiu zahaľuje strach zo smrti, na ktorom ako na nitke visí celý mohutný strapec našich sekundárnych strachov, trém, obáv, rozpakov atď. Preťatím nitky strachu zo smrti automaticky zaniká aj celý strapec všetkých ostatných našich strachov. Dôsledky našej slepoty k bezčasiu študujú filozofie napríklad pod titulom neautentickej existencie človeka, odcudzenia a pod. Perichronozofia ako základ synkriticizmu sa sústreďuje na ten dôsledok slepoty k bezčasiu, ktorý spočíva v neustálom odkladaní riešenia problémov prenasledujúcich súčasného človeka.

Prečo taký dôraz na bezodkladnosť (*to exaifnés*)? Foriem odkladania zmeny je totiž nepreberné množstvo a toto odkladanie zmeny, ktorá sa navyše stáva čoraz naliehavejšou, začína vykazovať znaky ireverzibilnej katastrofy na úrovni ľudského individua (depresie, perverzie, drogové, pracovné, sexuálne a iné závislosti), spoločenskej skupiny (sektárske, politické, ideologické, mocenské zaslepenosti⁷) i v globálnom meradle (vojna civilizácií, ekologická kríza, exodus z Afriky a Ázie, civilizačné choroby, automobilizmus). Neuskutočniť zmenu možno napríklad prijatím opatrení, aby sa zmena uskutočnila, chcením uskutočniť zmenu, plánovaním zmeny, bojom za zmenu, organizáciou zmeny, vytváraním nástrojov na zmenu, vytváraním inštitúcií, ktoré majú zabezpečovať zmenu, prípravou zmeny, úvahami o potrebnosti zmeny atď. Toto nepreberné množstvo neuskutočnenia zmeny alebo jej neuskutočňovania uskutočňovaním niečoho, čo k nej iba donekonečna smeruje, no nikdy ju nedosiahne (stále ju odkladá), ako napríklad v prípade, že by sme sa vody chceli napiť, no zostali by sme iba pri *chcení*, namiesto toho, aby sme sa prosto (= priamo = bezodkladne = *exaifnés* = *in no time* čiže „v žiadnom čase“) *napili*, možno rozčleniť do dvoch veľkých skupín: 1. skupina explicitných (otvorených) odkladaní zmeny, 2. skupina implicitných (skrytých) odkladaní zmeny. Zatiaľ najrafinovanejšou a v dejinách najtvrdošijnejšie pretrvávajúcou formou odkladania zmeny je prelínanie explicitných a implicitných foriem odkladania zmeny, ktoré tvorí doterajšie fungovanie spoločnosti. Ide tu o odkladanie zmeny spoločenskou inštitúciou, na ktoré sa reaguje vytváraním novej inštitúcie, ktorej odkladanie zmeny sa zverí do náplne činnosti novej alebo staronovej inštitúcie, atď. Na obhajovanie usporiadania spoločnosti založeného na odkladaní zmeny sa špecializujú propaganda a právo ako najčastejšie oficiálne a sankcionované spôsoby odkladania zmeny. Spoločným menovateľom všetkých foriem odkladania zmeny je vmedzerovanie času do realizácie zmeny.

Bezčasie (perichrónia) je nášmu uvedomovaniu neustále unikajúcim všeusúvzťažňovaním toho, čo je, čo sa odohráva okolo nás a v nás samých. Bezčasie je amalgám, udržujúco pohromade, pripomínajúce vákuovú energiu na úrovni vesmíru. Bezčasie je 1. nevmedzerenosť času medzi čas a priestor, čas a hmotu, čas a svet, čas a vedomie, čas a bytie, čas a človeka atď. a 2. nevmedzerenosť času do štruktúry času samého, medzi prítomnosť a minulosť a prítomnosť a budúcnosť. Perichronozofia ako náuka o bezčasi je práve skúmanie tejto nevmedzerenosti času alebo – pozitívne povedané – hľadanie toho, čo čas 1. udržuje v jednote s priestorom, hmotou atď. a 2. vnútorne udržuje v jednote tripletu časových extáz. Jednotlivé útvary perichronie čiže bezčasia, ich vlastnosti

⁷ Ďalej je to napríklad kríza pomáhajúcich profesií, napríklad neschopnosť ošetrovateľa alebo sociálneho pracovníka pomôcť si sám, kríza (najmä morálna) zdravotníctva, súdnictva, polície, politiky, manželstva, rodičovstva, školstva, cirkevných spoločenstiev, kláštorníctva, obchodníctva atď.

a vzťahy, ako aj bezčasové procesy, pokiaľ sa vôbec o niečom takom ako „bezčasový proces“ dá hovoriť, označujeme v rámci perichronozofie termínom *perichronéma*.

Východiskovú situáciu pri skúmaní (bez)časia charakterizuje B. Waldenfels slovami: „Nestojíme mimo času, ktorého mody prítomnosť, minulosť a budúcnosť čakajú na to, aby sme ich zjednotili. Ak by to tak bolo, čas by bol prekonaný, všetko by bolo prítomné pred zrakom toho, kto čas myslí a jeho rôzne aspekty uvádza do výslovnej jednoty“ ([29], 295). Otázka perichronozofie znie: Čo usúvzťažňuje čas 1. v rámci neho samého, vnútorne, a 2. v rámci jeho väzby na priestor, pohyb a pohybujúce sa entity? Odohráva sa toto „interné“ a „externé“ usúvzťažňovanie času samo v čase? Ak áno, tak v čom sa odohráva tento čas času? Na Augustinovej jedenástej knihe jeho *Vyznani (Confessiones)* je fascinujúce to, že ukazuje: nemusí tu ísť o nekonečný regres, pretože je tu prítomnosť minulého, prítomnosť prítomného a prítomnosť budúceho, pričom v tejto prítomnosti alebo touto prítomnosťou sa čas nielen vnútorne zjednocuje (utvára sa jeho jednota), ale aj sám seba prekračuje vo forme *nunc stans* čiže vo forme znovu a znovu prýštiaceho teraz.

Táto Augustinom načrtnutá perichrónna situácia je východiskom prakticky všetkých nasledujúcich západných prístupov k času a bezčasovosti a spolutvorí či dotvára „hlavný medzník v dejinách západnej skúsenosti času“ ([31], 170).⁸ Do Augustinovej tematizácie času a jeho bezčasového jadra vyúsťuje predaugustinovská tematizácia času a bezčasia od predsokratovských čias a z nej vychádza celá nasledujúca západná tematizácia času a bezčasia až po heideggerovskú explicitnú analýzu onej enchronickej alebo intratemporálnej štruktúry času, ktorá rozčleňuje čas na to, čo bolo, to, čo je, a to, čo bude, a ktorá má povahu bezodkladnosti, od čias Platónovho dialógu *Parmenides* nazývanej *to exaifnés*. Heidegger toto bezčasové bezodkladno, túto nevmedzerenosť času medzi minulé *bolo*, prítomné *je* a budúce *bude*, tematizuje pod titulom *die Jähe* (náhlosť) alebo *das Jähe* (náhle). Analýzy tejto náhlosti možno v podstate zahrnúť do odvetvia perichronozofie zvaného enchronematika.

Bezčasovú štrukturáciu času už v súvislosti s interpretáciou príslušných miest Platónovho dialógu *Parmenides* (155E – 157B) označuje napríklad Štěpán Špínka ako *das ausserzeitliche Prinzip der Zeit* (mimočasový princíp času) alebo *das atemporale Prinzip der Zeit* (atemporálny princíp času) ([28], 191, 192). Wyller zasa tento fenomén bezčasového bezodkladna (*to exaifnés*) tvoriaceho čas a jeho väzby označuje ako „princíp zmysluplnej náhlosti“ ([31], 50, 51, 176). Wyllerova interpretácia fenoménu náhlosti v podaní Platónových diel *Ústava*, *Siedmy list* a *Parmenides* je veľmi dôležitá najmä pre pochopenie praktickej stránky perichronozofie ako umenia bezodkladnosti čiže pre atemporalistiku. Podľa Wyllera v platónovskom fenoméne náhlosti vonkoncom nejde o „salto mortale“ ani o skok náhodnosti alebo ľubovoľnosti, „ale o skok, ktorý utvára slobodu ducha, jej iskru“, čo dokladá známym miestom z Platónovho *Siedmeho listu* 341 c ([31], 51).

Platónova tematizácia fenoménu *to exaifnés* otvára výhľad aj na vnútornú bezčasovostnú štrukturáciu času spočívajúcu v kontinuálnom utváraní sa spojitosti (*syndesmos*) minulosť (heideggerovsky: *bolosti*), prítomnosti a budúcnosti. Wyller píše: „Fenomén náhlosti nadobúda svoj *zmysel* práve v spojení s dobre usporiadanou spojitosťou (*syndes-*

⁸ Wyller na tomto mieste píše: „Musíme se však mít na pozoru před tím, abychom nepřeskočili hlavní mezník v dějinách západní zkušenosti času, který představuje zjevení Krista. Teprve tím se západnímu duchu otevírá možnost zakusit pravou věčnost: ve víře. Na tomto základě došel Augustin ke své disjunkci věčnosti a času a zároveň k jejich spojení v „nunc stans“ víry (*Confessiones* XI)“ ([31], 170).

mos) ([31], 51). Wyllerove interpretácie fenoménu *to exaifnés* sú dôležité pre rozvíjanie perichronozofie osobitne v rámci synkriticizmu, ktorý pracuje metódou synkritiky, lebo povaha onej dobrej usporiadanej vnútornej spojitosti času, jeho dimenzií či extáz minulosti (bolosti), prítomnosti a budúcnosti má synkritickú povahu (porovnaj [31], 175 a n.). V rámci perichronozofie navrhujeme označovať tento fenomén náhlosti alebo bezodkladnosti, prenikajúci „vnútrom“ času a „zvnútra“ bezčasovo a nereduktívne usúvzťažňujúci jeho dimenzie, extázy či mody, termínom *enchronéma*. V rámci súboru perichroném zaujíma *enchronéma* úlohu jadra alebo bunky, z ktorej sa utvárajú v bezčase bezčasové väzby medzi extázami, dimenziami či modmi času.

Z toho, čo perichronozofia tematizuje pod titulom *enchronéma*, robí Heidegger a autori, ktorí naňho nadväzujú, záležitosť myslenia a predmet všestrannej analýzy. Rozsiahly výklad toho, čo označujeme termínom *enchronéma*, podáva špeciálne tejto forme bezčasia venovaná monografia L. Benyovszkého *Náhlost* ([1]). Benyovszky podrobuje minucióznemu rozboru štruktúru *enchronematickej* perichronémy v paragrafe 4, počnúc stranou 58 a nasl., ktorému predoslal výklad o zasadenosti problematiky nami označovanej ako *perichronozofia* do celku Heideggerovho filozofického odkazu. Štruktúru toho útvaru perichronie, ktorý označujeme termínom *enchronéma*, vymedzuje Benyovszky v nadväznosti na Heideggera ako „vztah človeka a toho, čo bolo, jest a bude“. Stotožňujúc sa s Heideggerom chápe tento vzťah ako „extatické dejisko prodlévavosti bytí“ a ďalej ho rozoberá pod titulom „náhlost“ (*die Jähe*): „Výrazy ‚extatické dejisko prodlévavosti bytí‘ a ‚náhlost‘ míní vecně totéž“ ([1], 61, pozn. 23).

Náuku o *enchronematickej* perichronéme označujeme ako *enchronematiku*. Benyovszky podáva túto náuku pod titulom „analýza extatického dejiska prodlévavosti bytí“ čiže „analýza náhlosti“ ([1], 61). Dôvodom (takmer) stotožňovania našej *enchronematiky* ako jadra synkriticistickej budovanej perichronozofie s Benyovszkého/Heideggerovou analýzou náhlosti je príbuznosť ich postupu. Benyovszkého/Heideggerov postup rozboru nášho fenoménu *enchronémy* je podľa našej mienky synkritický, pretože v jeho priebehu sa ukazuje nereduktívna usúvzťažnenosť perichroném a trvá sa na „rešpektovaní dištancie“ medzi nimi. Podľa Benyovszkého „vždy, tematizujeme-li přítomné..., odehrává se tato tematizace přítomného za průběžného, i když nikoli explicitního, *respektování* distance (NB!; J. P.) toho, co *jest*, od toho, co *bylo*, a od toho, co *bude*“ ([1], 61). Tento a nasledovný Benyovszkého text podľa nás zlepšuje predpoklady pochopenia synkriticistickej povahy prinajmenšom *enchronematického* jadra perichronozofie a synkritickej povahy jej „predmetu“ – *enchronémy*.

Významové útvary, ktoré generuje *enchronematika* ako odvetvie perichronozofie na základe skúmania *enchroném* ako jadrových útvarov perichronie, nazývame *enchronozofémy*. *Enchrozofofémy* sú významové útvary, ktoré tvoria nielen perichronozofiu (v rámci nej tvoria jej jadro), ale aj náuky o bezčase v rámci iných filozofií, resp. ich disciplín, veľmi výdatne najmä v rámci filozofických teológií. Analogicky s rozlíšením *enchroném* ako bezčasových útvarov tvoriacich čas zvnútra a im zodpovedajúcim *enchrozofofémam* sa v rôznych filozofiách rozoznávajú aj predčasové zložky perichronie, ktoré označujeme ako *prochrochémy*, ktorým na úrovni náuky zodpovedajú *prochrozofofémy*. *Prochrozofofémy* sa nachádzajú najmä v protológiách a kozmogóniách, v rámci špeciálnych vied najmä v kozmológii v súvislosti so štúdiom singularít (čiernych dier, veľkého tresku), v ktorých prestávajú platiť známe fyzikálne zákony a rovnice gravitačného poľa strácajú

zmysel. Záčasové útvary perichronie zasa označujeme ako *metachronémy*, ktorým sa na úrovni uvedomovania, resp. náuky o nich, priradujú významové útvary zvané *metachronozofémy*. Metachronozofémy sa nachádzajú v eschatológiách, tanatológiách a apokalyptikách. Perichronozofémy nenachádzame všade v explicitnej podobe, a preto ich musíme explikovať vychádzajúc z ich implicitnej podoby, resp. ich rekonštruovať. K explikácii, resp. k rekonštrukcii perichronozofém treba pristupovať spravidla pri skúmaní protofilozofických, mytologických, umeleckých a iných parafilozofických významových útvarov.

Stav rozpracovanosti perichronozofie nám zatiaľ nedovoľuje terminologicky fixovať výsledky perichronozofických skúmaní náčasových foriem bezčasia čiže tých perichroném, ktoré bezprostredne v bezčasovom zmysle slova „predchádzajú“ čas a jeho útvary (chronémy) a ktoré sú predmetom úvah najmä v rámci kreacionistických a protologických perichronozofíí a perichronozofíí implikovaných štúdiami singularít. Takisto nám zatiaľ chýba terminologická fixácia výsledkov skúmania záčasových foriem alebo útvarov bezčasia „vynárajúcich sa“ bezprostredne „po“⁹ ustani (zániku) času a skúmaných najmä v eschatologických, apokalyptických a tanatologických perichronozofíách a v perichronozofíách implikovaných pri konštruovaní modelov konca vesmíru.

V každom prípade však už teraz môžeme uviesť základné skupiny perichroném (tabuľku základných perichroném), kritériom rozdelenia ktorých je ich vzťah k času, pričom v každej skupine možno ďalej vyčleňovať vlastnostné, vzťahovostné a procesovostné perichronémy:

enchronémy – perichronémy bezčasovo štruktúrujúce čas z jeho „vnútra“; ich súbor tvorí intratemporálnu¹⁰ oblasť bezčasia;

prochronémy – perichronémy v bezčasovom zmysle „predchádzajúce“ čas; ich súbor tvorí pretemporálnu oblasť bezčasia (predčasia); zaraďuje sa sem aj skupina náčasových perichroném tvoriacich náčasie čiže bezčasia bezprostredne „predchádzajúce“ čas;

metachronémy – perichronémy v bezčasovom zmysle „nasledujúce po“ čase; ich súbor tvorí posttemporálnu oblasť bezčasia (záčasie); patrí sem aj skupina bezprostredne záčasových perichroném tvoriacich bezprostredné záčasie čiže bezčasia bezprostredne „nasledujúce po“ čase.

Ako výsledok skúmania týchto perichroném možno uviesť tri základné skupiny významových útvarov tvoriacich perichronozofiu a nazývaných perichronozofémy:

enchronozofémy – významové útvary, ktoré sú výsledkom skúmania alebo prežívania enchroném;

prochronozofémy – významové útvary, ktoré sú výsledkom skúmania alebo prežívania prochroném;

metachronozofémy – významové útvary, ktoré sú výsledkom skúmania alebo prežívania metachroném.

Súbor perichronozofém tvorí perichronozofiu, v rámci ktorej možno vyčleniť podľa predmetu skúmania čiže druhu skúmaných perichroném predovšetkým tieto odvetvia: **enchronematiku** (náuku o enchronémach), **prochronematiku** (náuku o prochronémach) a **metachronematiku** (náuku o metachronémach). No perichronozofický výskum zahŕňa aj **náčasové** (čas bezprostredne predchádzajúce) a **bezprostredne záčasové** (bezpro-

⁹ Ide o bezčasový zmysel tohto slova.

¹⁰ K problematike intratemporality, pretemporality atď. menovite v súvislosti s Husserlovými dopisiami neverejnými materiálmi pozri ([2], 306 a n.).

stredne po čase nasledujúce) perichronémy. Terminologické pokrytie vlastností náčasových perichroném a vzťahov medzi náčasovými perichronémami a ostatnými prochronémami, ako aj náčasovými perichronémami a samým časom ešte len čaká na realizáciu. Podobne je to aj s terminologickým pokrytím záčasových perichroném, ich vlastností a vzťahov k ostatným metachronémam. Východisko perichronozofického výskumu tejto neobyčajne náročnej filozofickej problematiky vidíme v spojení kolaboratívne chápanej fenomenológie, ako ju prezentuje napríklad Ronald Bruzina [2], s komparatívnofilozofickým výskumom, ako ho podáva napríklad syntetické úsilie Glenna Hughesa [13]. Bruzina ťaží z mnohoročnej intímnej spolupráce Husserla a Finka na poli filozofie času a bezčasia, Hughes zasa syntetizuje Lonerganov a Voegelinov prínos vo výskume intersekcie času a bezčasia ako štruktúrujúca ľudského spôsobu bytia v celom jeho diachronickosynchronickom rozmere. Perichronozoficky relevantný textový korpus fixujúci výsledky Husserlových, Finkových, Lonerganových a Voegelinových skúmaní bezčasia má tisíce (sic!) strán: len Lonerganovo hlavné filozofické dielo [18], ktoré je zároveň hlavným zdrojom Lonerganovej filozofie bezčasia (porovnaj [27]), má vyše 800 strán.

V rámci každého odvetvia perichronozofie sa náležitá pozornosť venuje aj praktickým otázkam prežívania alebo žitia perichroném, ktoré tvoria atemporalistiku. Do atemporalistiky možno zahrnúť exercície, meditácie, jogu atď. s ich neprebernými formami, štýlmi a kultúrnymi provenienciami. V opačnom prípade by išlo iba o (akademickú) perichronológiu.

V rámci **enchronematiky** sa odhaľujú, skúmajú a rozširujú predpoklady prechodu od odkladania riešenia problémov k bezodkladnosti. Hlavnou praktickou záležitosťou enchronematiky je premena reťazca replikujúceho (rozťahujúceho) čas (prípád č. 1 – s replikovaním času: ťažkosť → problém → otázka/otázky → odpoveď/odpovede → riešenie problému → odstránenie ťažkosti) na proces spočívajúci v tom, že (prípád č. 2 – s anihiláciou času) s nástupom ťažkosti sa bezodkladne (*exaífnés*) dostavuje jej ustávanie.

V prípade č. 2 sa čas vmedzerený medzi články reťazca z prípadu č. 1¹¹ anihiluje („vytláča“) a reťazec č. 1 sa časovo scvrkáva na bezodkladnú premenu ťažkosti na jej odstránenie: ťažkosť sa *už* s jej nastupovaním odstraňuje. Ilustrovať to možno daniím, keď sa nástup neochoty vstávať ráno z postele sprevádzaný negatívnymi emóciami realizuje prakticky ako nástup chuti vstávať z postele sprevádzaný a) kladnými emóciami alebo b) prevažne kladnými emóciami. V procese vstávania z postele tu nedochádza „najprv“ k neochote vstávať a „potom“ k chuti vstávať, ale nástup neochoty vstávať sa odohráva (u nás smrteľníkov zväčša nie úplne) hneď (*in no time, exaífnés*) ako nástup radosti zo vstávania. V prípade b) sa navyše dostavuje pocit smiešnosti alebo povznášajúci pocit kvalitatívnej disproporcie medzi negatívnymi emóciami „neschopnými“ nastupovať a nastupujúcimi pozitívnymi emóciami konštituujúcimi proces raňajšieho vstávania z postele: smrteľníci majú prosto vstávanie z postele zábavnejšie ako večne blažení, no pravdepodobne práve preto nudiaci sa bohovia. Naša ironizácia celého procesu vstávania z postele slúži ako výstraha pred túžbou „vstávať z postele ako boh“ a ako odporúčanie vstávať z postele bezodkladným (bezčasým) spôsobom ako smrteľník. Odhaľovaním, skúmaním a rozširovaním predpokladov nahradzovania **túžby** odstrániť ťažkosť **odstra-**

¹¹ V danom prípade sa čerpá na úvahy (generovanie otázok) *Ako vstať?, Prečo vstať?, Načo vstať?* a na hľadanie odpovedí na tieto otázky, formulujúce riešenie problému, ktoré s takou či onakou pravdepodobnosťou povedie k vstaniu z postele (k odstráneniu ťažkosti vstať z postele).

ňovaním ťažkosti sa zaoberá teoreticky a prakticky celý synkriticizmus, ktorého perichronozofia (vrátane práve vykladanej enchronematiky) je len súčasťou, i keď základnou. Na tomto mieste máme priestor iba na pripomenutie, že základným predpokladom transformácie prípadu č. 1 na prípad č. 2 je deegoizácia (*de-egoizing*, *Ent-Ichung*¹²), ktorú chápeme ako rozpúšťanie ega.

Z mimoeurópskych filozofií sa enchronematickej problematike venuje systematicky (v teoretickom i praktickom pláne) najmä dvojica indických ortodoxných učení (daršan) joga a sánkhja, ďalej filozofia buddhistická a taoistická ([19]; [7]; [3]). Z európskych atemporalistov tu možno uviesť Ignáca z Loyoly s jeho exercíciami, Majstra Eckharta, Jána z Kríža, sv. Dominika s jeho modlitebnými polohami a liečiteľskými „postupmi“, Hildegardu von Bingen a ďalších.

Väčšina filozofických perichronozofií vychádza z rozboru enchroném, pretože tieto sa najčastejšie podávajú ako **vzťah** medzi prítomnosťou a budúcnosťou na jednej strane, medzi prítomnosťou a minulosťou na strane druhej, ako **vlastnosti** týchto dimenzií (extáz) času, ako **vzťahy** medzi týmito extázami času a tým, kto ich prežíva alebo zaujíma k nim postoj, a ako **procesy** usúvzťažňovania sa časových extáz, prechody medzi nimi a pod. Z tohto hľadiska je veľmi silným vnútrofilozofickým motívom vypracúvania perichronozofie, v danom prípade enchronematiky, štúdium korpusu najmä Husserlových a sčasti aj Heideggerových a Finkeho textov týkajúcich sa času¹³. Pri štúdiu Husserlových textov o čase možno nezriedka naraziť na vety, kde si Husserl ťažká, že mu „chýbajú slová“ na opis subtilít toho, čo v perichronozofii nazývame enchronematické odvetvie perichronie.

Prochronematike sa z európskych filozofií venuje najmä neoplatonizmus a filozofické učenia ním ovplyvnené, bez ohľadu na to, či sa k tejto súvislosti *expressis verbis* priznávajú. Veľkú pozornosť prochronémam venujú najmä henológie, filozofie ducha (intelektu, *nous*) a sčasti aj filozofické psychológie. U Plotina sú to najmä úvahy o svetovej duši. Osobitne treba upozorniť na Hegela, a síce na tie časti jeho filozofického systému, ktoré vykladajú vývin idey pred vstupom do jej inobytia v podobe prírody, kde sa na scénu vývinu absolútneho ducha dostavuje čas v podstate len ako obmedzená enkláva v rámci tohto vývinu. Z mimoeurópskych filozofií zasahuje problematiku prochronematiky najmä taoizmus svojimi rozbormi fenoménov mienených významovými útvarmi vyjadrovanými najmä termínom *süan* a jeho spojeniami. V indickom myslení krúžia okolo prochroném védské výklady o štruktúrujúcne sveta zvanom *rta* (kozmickej zákon) a v povédskom období rozbormi toho, čo sa označuje sanskrtskými termínmi *sanátana dharma* (večný zákon) a *karma(n)* (porovnaj [19]).

Problémy **metachronematiky** pertraktujú i praktikujú eschatologické (a v rámci nich najmä apokalyptické) úvahy o individuálnych metachronémach (individuálne eschatológie), ako štruktúrach tvoriacich identitu ja po skone osoby, formy rozpúšťania sa tejto identity, posmrtné väzby medzi individuami, medzi individuom a kolektívom atď. Napríklad v advaite-védante sa tematizuje individuálnoeschatologická metachronéma ustania času, t. j. akejkol'vek budúcnosti, a to nie dajakou vnútrosvetskou aktivitou oddávania sa bohu, ale poznaním (*džňána*) a jeho intenzifikáciou na stupňoch metachronematizačného

¹² Porovnaj ([2], 305 (riadok 7 zhora), 438, 513 – 514)).

¹³ Pozri najmä 7. kapitolu knihy ([2], 224 a n.).

procesu zvaného *samádhi* (doslova ustaľovanie, upevňovanie). Tento proces sa definitívne ustaľuje v tzv. štvrtom stave (*turiya*), v ktorom neexistuje identifikácia ani s telom, ani s myslením. V rámci univerzálnych eschatologických úvah sa pozornosť zameriava najmä na metachronému konca času, presnejšie na *interface* (rozhranie) medzi sférou enchronematických a sférou metachronematických útvarov bezčasia. V rámci kresťanstva tu dominujú rozbor procesov posledného súdu a vzťahu medzi nimi; v mimokresťanských metachronematikách sa tematizujú *miesta cibrenia*, napríklad v tibetskom buddhizme medzistav zvaný *bardo*.

Pozoruhodné, avšak často implicitné metachronémy sa intendujú v rámci prírodných vied, napríklad S. W. Hawking uvádza, že je „nezmyselné vo všeobecnej teórii relativity hovoriť o... čase mimo hraníc vesmíru“ ([11], 45), a dodáva: „Stará idea v podstate nemenného vesmíru, ktorý existoval a bude existovať večne, bola nahradená predstavou dynamického, rozpinajúceho sa vesmíru, ktorý, ako sa zdá, musel mať počiatok pred istou konečnou dobou a môže mať koniec v konečnom čase v budúcnosti“ ([11], 46).

Podobne ako v západnej perichronozofickej tradícii možno sledovať kryštalizáciu perichronozofém reprezentujúcich jednotlivé položky tabuľky základných perichroném, vyrastajúcu z Platónovej perichronozofémy *to exaifnés* (v indickej filozofii z perichronozofémy *kšana* (*the instantaneous*) alebo *kšanika*)), možno sledovať aj metamorfózy eminentnej perichronozofémy intersekcii času a bezčasia na Západe, vyrastajúce z Platónovej perichronozofémy *metaxy* (*in-between, das Zwischen*). Túto perichronozofému urobil centrom svojej pozornosti Eric Voegelin. Prvý ucelený výraz dostalo jeho úsilie v štúdiu *Večné bytie v čase* (*Ewiges Sein in der Zeit*, 1964), čo podstatným spôsobom zasiahlo do realizácie jeho monumentálneho 6-dielneho projektu *Poriadok a história* (*Order and History*, 1956 a n.), menovite jeho 4. dielu *Ekumenický vek* (*The Ecumenic Age*, 1974). Rozboru tohto projektu z optiky perichronozofémy *metaxy* venuje monografiu [13] G. Hughes. Hughesova monografia je syntézou Voegelinovho myšlienkového odkazu a prínosu azda najvýznamnejšieho predstaviteľa filozofickej teológie 20. storočia Bernarda Lonergana v oblasti ich analýzy štruktúry manifestácie sveta v našom vedomí, centrovanej okolo intersekcii času a bezčasia (*time and timelessness, Zeit und Zeitlosigkeit*). Z pohľadu perichronozofie je dôležité, že tento vzťah má bezčasovostnú povahu, takže ho musíme priradiť k základným perichronémam našej tabuľky perichroném. Eminentnosť kardinálnej perichronémy intersekcii času a bezčasia vyplýva z toho, že jej prežívanie sa stalo jedným z kľúčových faktorov štruktúrujúcich spoločnosti v rámci svetových civilizačno-kultúrnych okruhov a fakticky rozhodujúcim spôsobom určilo chod dejín ľudstva. Opätovne sa tak dostáva k slovu explozívny svetónázorový potenciál problematiky perichronozofie, ktorého náčrt nech posluži ako záver tejto štúdie.

Idea transhorizontovej reality pod tým či oným titulom, veľmi často pod titulom Boha alebo bohov či Absolútna, je významový útvar generovaný ako kontinuálny a neustále sa meniaci výsledok 1. nahliadania manifestácie sveta v ľudskom vedomí, respektíve v ľudskej skúsenosti, menovite ich unikajúcnostnej stránky (takého či onakého uvedomovania si transhorizontovej reality), a 2. ich takej či onakej emotívnej, volitívnej alebo kognitívnej transformácie. Manifestácia sveta v ľudskom vedomí alebo v ľudskej skúsenosti (vrátane ich unikajúcnostnej stránky) je významový útvar alebo proces odlišný od idey Boha: Manifestácia sveta vo vedomí je kultúrne *universale*, zatiaľ čo idea Boha je iba *universale* teistických spôsobov transformácie manifestácie sveta v našom vedomí

(napríklad judaizmus, kresťanstvo, islam). Manifestácia sveta vo vedomí alebo skúsenosti je totiž „prvotná skúsenosť kozmu – prvá a fundamentálna skúsenosť reality (*the primary experience of the cosmos – the first and fundamental human experience of reality*)“ ([13], 154), zatiaľ čo idea Boha je výsledkom len jedného z typov transformácií sveta a jeho horizontovosti v našom vedomí. V indických, čínskych a ďalších náboženstvách alebo filozofiách nachádzame ako výsledky tejto transformácie ideu základu významu, najvyššej reality, posvätnéj sily (*ṛta, dharmā, prána, Brahma, Tao, li, čchi* atď.).

Formálnologická rekonštrukcia transformácie manifestácie sveta do podoby idey Boha prispieva k sprehľadneniu rozdielov medzi jednotlivými transformačnými prístupmi, čím uľahčuje a robí kontrolovateľnejšou argumentáciu v prospech toho či onoho typu transformácie manifestácie sveta a jej horizontovosti na ideu Boha (transformácia M-O_{teist}), na ideu Taa (transformácia M-O_{taoist}) atď.

Fenomenologický prístup k transformácii M-O_{teist} zasa ukazuje pred-, resp. mimologické cesty transformácie M-O_{teist}: deskribuje samu manifestáciu a ukazuje jej štruktúru vrátane jej horizontovosti.

Perichronozofia v intenciách synkriticistickej metódy oindexovania zabezpečuje, že sa jednotlivé významové útvary generované v procese transformácie M-O vzájomne nemiešajú a kategoriologicky jednotlivé typy tejto transformácie sa môžu rozoberať s cieľom ukázať, v dôsledku akých konfigurácií kategórií, ktoré intervedujú v transformáciách M-O, sú ich výsledky buď kompatibilné, alebo inkompatibilné.

LITERATÚRA

- [1] BENYOVSZKY, L.: *Náhlost. Myšlení bytí z času*. Praha: OIKOYMENH 2005.
- [2] BRUZINA, R.: *Edmund Husserl and Eugen Fink: Beginnings and Ends in Phenomenology, 1928/1938*. New Haven, CT, USA: Yale University Press 2004.
- [3] ČARNOGURSKÁ, M. a kol.: *Čínske odpovede aj na naše nezodpovedané filozofické otázky*. Bratislava: Kalligram 2006.
- [4] ELIADE, M.: *Dejiny náboženských predstáv a ideí I. Od doby kamennej po eleusínske mystériá*. Bratislava: Agora 1995.
- [5] ELIADE, M.: *Dejiny náboženských predstáv a ideí II. Od Gautamu Buddhu po víťazstvo kresťanstva*. Bratislava: Agora 1997.
- [6] ELIADE, M.: *Dejiny náboženských predstáv a ideí III. Od Od Muhammada po reformy*. Bratislava: Agora 1997.
- [7] ELIADE, M.: *Jóga, nesmrtnosť a svoboda*. Praha: Argo 1999.
- [8] ELIADE, M.: *Obrazy a symboly. Esej o magicko-náboženských symboloch*. Brno: Computer Press 2004.
- [9] ELIADE, M.: *Posvätné a profánné*. Praha: OIKOYMENH 2006.
- [10] FILKORN, V.: *Povaha súčasnej vedy*. Bratislava: VEDA 1998.
- [11] HAWKING, S. W.: *Stručné dejiny času. Od veľkého tresku po čierne diery*. Bratislava: ALFA 1991.
- [12] HEJDÁNEK, L.: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha: OIKOYMENH 1997.
- [13] HUGHES, G.: *Transcendence and History: The Search for Ultimacy from Ancient Societies to Postmodernity*. Columbia, MO, USA: University of Missouri Press 2003.
- [14] CHENG, A.: *Dějiny čínského myšlení*. Praha: DharmaGaia 2006.
- [15] JENNINGS, TH.: Making Sense of God. In: BYRNE, P. – HOULDEN, L. (ed.): *Companion Encyclopedia of Theology*. London: Routledge 1995, pp. 895 – 916.
- [16] KRÁL, O.: *Čínská filosofie. Pohled z dějin*. Lásenice: Maxima 2005.

- [17] KRISHNAMURTI, J.: Time and Transformation. In: LUTYENS, M. (comp.): *The Penguin Krishnamurti Reader*. Harmondsworth: Penguin Books 1973, pp. 86 – 90.
- [18] LONERGAN, B. J. F.: *Insight: A Study of Human Understanding*. Toronto: Lonergan Research Institute 1992.
- [19] LUCAS, J. R.: Time and Religion. In: RIDDERBOS, K. (ed.): *Time*. Cambridge: Cambridge University Press 2002, pp. 143 – 165.
- [20] MCPARTLAND, TH. J.: *Lonergan & the Philosophy of Historical Existence*. Columbia, MO, USA: University of Missouri Press 2001.
- [21] MANCHESTER, P.: *The Syntax of Time. The Phenomenology of Time in Greek Physics and Speculative Logic from Iamblichus to Anaximander*. Leiden – Boston: Brill 2005.
- [22] MURTI, T. R. V.: *The Central Philosophy of Buddhism. A Study of the Mádhyamika System*. London etc.: Allen & Unwin Ltd. 1980.
- [23] NÁRADA MAHÁ THĚRA: *Buddha a jeho učení*. Olomouc: Votobia 1998.
- [24] PIAČEK, J.: Fenomén komunikácie z hľadiska synkriticizmu. In: VIŠŇOVSKÝ, E. (ed.): *Rozumieme ľudskej komunikácii?* Bratislava: VEDA 1995, s. 35 – 41.
- [25] PIAČEK, J.: Hrušovského príspevok k perichronozofii. In: *Filozofia*, 62, 2007, č. 6, s. 524 – 534.
- [26] POMPEY, H.: *Zomieranie*. Trnava: Dobrá kniha 2004.
- [27] ROJKA, E.: *The Eternity of God. Comparative Study of Bernard Lonergan SJ and Richard Swinburne*. Trnava: Dobrá kniha 2005.
- [28] ŠPINKA, Š.: Relation, Sein und Zeit. In: HAVLÍČEK, A. – KARFÍK, F. (ed.): *Plato's Parmenides. Proceedings of the Fourth Symposium Platonicum Pragense*. Prague: OIKOYMENH 2005, pp. 181 – 199.
- [29] WALDENFELS, B.: *Das leibliche Selbst. Vorlesungen zur Phänomenologie des Leibes*. Frankfurt am Main: Suhrkamp 2000.
- [30] WALLACE, B. A. (ed.): *Buddhism & Science. Breaking New Ground*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers 2004.
- [31] WYLLER, E. A.: *Pozdní Platón. Tübingenské přednášky* 1965. Praha: Rezek 1996.

Príspevok vznikol ako súčasť výstupu riešenia projektu č. 2-6149-6 *Fenomenológia v dialógu so súčasnou filozofiou a vedou*.

doc. PhDr. Jozef Piaček, PhD.
 Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
 Gondova 2
 818 01 Bratislava 1
 SR